

CASOPISHARMONIE.CZ

1. Čertova stěna v Litomyšli

28.06.2024 casopisharmonie.cz

Odkaz na originál

Klíčová slova: ostravské (4); divadla (3); opery (2); Ostravská (2); ostravském (2); Baziky; cyklus; Davida; divadle; divadlo; divadlu; Jiří; Marek; Marka; moravskoslezské; moravskoslezského; moravskoslezském; Národní; Národního; Národním; Nekvasil; operní; ostravského; Šedivého; Šedivý; smetanovský

Jiří Bartoš Sturz Smetanova Litomyšl již dávno nemá přísně akademický charakter jako v dobách Zdeňka Nejedlého.

Kontroverzní akademik svého slavného litomyšlského sourodáka mimořádně vyzdvihl a podrobně vědecky zpracoval, ale zároveň Smetanův odkaz ideologicky znásilnil a přispěl tak v obecném povědomí k proměně skladatele v zaprášenou bustu smutného pána. "Nejedlého festival" se však s léty proměnil a dnes jen kvete – v zámku (pokud není právě v rekonstrukci, jako nyní), v chrámech (hřbitovní nevyjímaje), ve výstavních sálech, v zahradách, v hokejové hale, která v mezích možností zastoupila nádvoří zámku. Smetanova Litomyšl vešla i do ulic a festival se stal v dobrém slova smyslu také "festákem", který kromě hudební podstaty prezentuje i výtvarnou a literární nabídku. Když se vyvede počasí, není snad v našich historických městech příjemnějšího místa, než zahrada zdejší někdejší piaristické koleje, hlavní to dějiště bohatého doprovodného programu.

Základem festivalové nabídky je tradičně Smetanova operní tvorba. Ve světle Roku české hudby a dvojitého jubilea nepopiratelně zakladatelské osobnosti moderní české národní hudby nepřekvapí, že v provedení více tuzemských souborů zazněl letos v Litomyšli celý **smetanovský operní cyklus**.

Autor této recenze s potěšením shlédl poslední dokončenou operu z mistrova pera – Čertovu stěnu, v sobotu 15. června, v provedení **ostravského Národního divadla moravskoslezského** "Causa Čertova stěna"

Bedřich Smetana o své osmé opeře, a třetí kterou dokončil v Jabkenicích jako neslyšící, napsal: "Moje opera bude hádankou pro mnohého kritika". Dlužno dodat, že hádankou je dosud pro mnohého interpreta. Není snad v operní literatuře 19. století hudebně-dramatického díla, které by nás více utvrzovalo v přesvědčení, že když si spolu "sedne" dramatická podstata textu s hudbou a když jsou tyto složky ve šťastné konjunkci protaveny, tak v podstatě nezáleží na tom, zda libreto jako celek disponuje nějakou alespoň průměrnou literární úrovní. Libretistku Elišku Krásnohorskou pojila se Smetanou spolupráce již na dvou předchozích operách, Hubičce a Tajemství, skladatel se rovněž zabýval jejím zpracováním Večera tříkrálového, ergo Violou, k níž se vrátil až ve stádiu pokročilé nemoci a opera zůstala torzem. Ačkoliv byl Smetana v těchto letech opakovaně konfrontován s návrhy vyměnit svou libretistku za někoho literárně obdařenějšího (celkem relevantně tyto návrhy zaznívaly od estetika Otakara Hostinského), neslyšící skladatel v introvertnějších letech své hluchoty oceňoval na Krásnohorské zpěvnost veršů, kvalitní jazykové zpracování i relativní ochotu a operativnost v úpravách. Libretistka si navíc získala přízeň Smetany tím, že přímo cílila k niterným tužbám stárnoucího nemocného muže – není náhodou, že leitmotivem libret tří "jabkenických oper" je pozdní milostné štěstí. V Hubičce je prožíval vdovec Lukáš, v Tajemství vdovec Kalina a v Čertově stěně, která v intencích typové rozdílnosti všech Smetanových oper poprvé nabízí pověst pohádkových rysů, je jím skutečná historická postava ze 13. století Vok I. z Rožmberka, zakladatel cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě.

Vokovi v operním podání se navzdory společenskému postavení i mužné vizáži nedaří získat adekvátní nevěstu, neboť zdejší kněz Beneš jej u všech potenciálních partnerek pomlouvá (jakým způsobem, to libreto nesděljuje), aby v důsledku Vok zesnul bez dědice a vše shráblo vyšebrodské opatství, na něž má být Beneš dosazen. Hříšné knězovo jednání však vyvolá na zem Raracha – ďábla, který se přetěluje v Beneše a v mnišském rouše vplétá do sítí i další osoby po boku pana Voka, zvláště věrného panoše Jarka. Ten ukvapeně přísahá, že se sám odříká milostného štěstí, dokud se jeho pán neožení a uvede tak do nešťastné situace svou milou Katušku, dceru purkrabího Michálka. Do všeobecného víru emocí přináší posel zprávu o skonu paní ze Schauenbergu, osudové ženy Vokova mládí, která mu na smrtelné posteli svěřila do péče svou mladou dceru Hedviku. V přítomnosti mladého šlechtice Závíše (snad se má jednat o Závíše z Falkenštejna) se Vok svěří, že žádnou jinou ženu nemiloval více (árie Jen jediná mne ženy krásná tvář tak dojala). Závíš správně usoudí, jak by se to mohlo dál vyvíjet: "...a zdědila-li dcera matky tvář a vzejde-li Ti z jejich očí zář..." Poté, kdy Závíš mladou krásnou Hedviku dopraví na Rožmberk, shledá Vok, že je skutečně "celá maminka", což v něm probudí nové touhy. Poněkud nejasně ponoukán Rarachem však nabude dojmu, že si Hedvika musí nutně vybrat půvabného Závíše a že on opět dostane košem. V návalu emocí se rozhodne odejít do kláštera, který "nad brodem hradím". Když jej všichni přesvědčují, že je to ukvapené a Hedvika po něm evidentně zmráka touhou, rozhodne se pro "zadní vrátka", že když si pro něho nějaká dívka dojde do kláštera, stane se jeho ženou (co kdyby to byla přeci jen Hedvika?) Kněz Beneš si uvědomí, co vše natropil hamižnou touhou po opatském rouchu a vyzpovídá se Bohu v přítomnosti purkrabího Michálka (neboť není v kraji jiného kněze) a získá tím opět převahu nad Rarachem. Ten v obavě před operním happyendem povolá všemožné podzemní nestvůry i "lůzu divokou z pod rovů hovicí za zdmi si hřbitovů" a v bouři živlů zahájí s nimi výstavbu "čertovy stěny" – defacto ráze přes Vltavu, která má odkloněním toku zaplavit klášter a zhubit v něm Voka i vše živé. Před tím ještě stačí rozehnat venkovskou scénu v níž mladí muži hubují svá děvčata, která se nevěrně vypravila v noci za Vokem, aby si vybral jednu z nich. K hrůznému **divadlu** na Vltavě, kde v hromech a blescích roste do výše zkázyplná čertova stěna, doběhnou postupně všichni aktéři opery. Jako první je tam Hedvika, které se pak Jarek marně snaží zabránit, aby se vrhla přes dáblskou hráz varovat milovaného Voka (...tot' úkol nad tvé síly). Ona se však neohroženě vrhne za Vokem ve chvíli, kdy kněz Beneš konečně v nabyté duchovní autoritě zahání Raracha i jeho pekelné služebnictvo. Zeď se hrouť, a

celá hrůznost mizí jak pod čarovným proutkem. Divoké žestě vystřídá harfa značící opět klidný tok Vltavy. Hedvika se ocitá v náručí Voka, Katuška v obětí Jarka, ostatní dvořané včetně obecného lidu blaženému opojení přihlížejí. Do této atmosféry v samém závěru opery ještě vstoupí žestové intrády, neboť právě přijíždí poslové krále Přemysla, a oznamují Vokovi, že byl ustanoven hejtmánem "Rakous, Štýrska, Korutan". Hedvika Voka ujišťuje, že jej bude následovat co manželka... Happyend byl nevyhnutelný. Ačkoliv libretistka velkým dramatickým talentem neoplývala, v tomto případě je řada nejasností i nelogičností v libretu výsledkem většího angažmá v úpravách ze strany skladatele. Bedřich Smetana se více než na logiku celku soustředil na duševní rozpoložení a dramatický potenciál jednotlivých postav, byť motivace jejich jednání je pro diváka místy nepochopitelná. Na druhou stranu zde vznikl prostor pro vyniknutí specifického kouzla nechtěného, jímž Čertova stěna získala zvláštní kolorit stojící na pomezí naivní lidové pověsti a romantického eposu. Divák je buď nucen si mnohé domýšlet, což není tak složité vzhledem k báčorkovité povaze námětu, anebo, literární celek nemusí vůbec řešit, ale může se nechat prostě jen unášet hudebně-dramatickým proudem díla – zde vězí jádro uhrančivosti Čertovy stěny. Bedřich Smetana navzdory rozporuplnosti libreta vložil do díla prostřednictvím hudby hlubokou osobní zpověď a sám se promítnul do toužícího stárnoucího Voka, stejně jako v postavě Raracha prezentoval plíživý příznak vlastní choroby. Dílo je vyvrcholením Smetanovy osobité harmonické práce charakteristické užíváním zvětšeného a zmenšeného trojzvuku, v leitmotivu Raracha například poprvé v operní literatuře užívá sled tří zvětšených kvintakordů, vůbec v mnoha ohledech zde skladatel, jenž vyrostl z měšťanského biedermeieru první poloviny 19. století pozoruhodně předjímá hudební vývoj 20. století. Syntéza podivného, a přeci charakteristického libreta tak přinesla v opeře zcela originální plody v podobě dvojzpěvů vysokých basů – Raracha a Beneše, mistrovsky vystavěných árií, plně však vestavěných do prokomponovaného celku díla i velkolepých ansámbľů. Dílo oplývá množstvím působivých kontrastů, např. vedle sebe stojících a zcela odlišných velkých árií Jarka a Raracha. Strhující jsou závěrečné scény, v nichž je stavěna stěna, za zvuku podivného pitoreskního valčíku příšer a dramatického zpěvu Raracha charakterizovaného střídáním metrických figur a hutnou instrumentací s výrazným podílem žestů. Instrumentace je vůbec komplikovaným tématem v díle Bedřicha Smetany. Nelze snad říct, že by ji ve vrcholných fázích operní tvorby vyložené neovládal, avšak soustředěním se na hudebně-výrazovou složku nezdědka pomíjel jistou praktičnost, obecně náročné jsou party smyčců, hutná instrumentace působí často problémem zpěvákům. V případě tří autorem neslyšených oper pak vstoupily do hry na jednu stranu mimořádná niternost a vroucnost tvorby, na druhou stranu také prohlubující se izolovanost, která se odrazila v některých praktických otázkách kompozice. To vše se přirozeně vždy promítlo do konkrétních interpretací, nejnak tomu je v prezentované inscenaci **ostravské**.

Ostravská inscenace v Litomyšli

Litomyšlské provedení Čertovy stěny proběhlo v sobotu 15. června ve 21 hodin ve festivalové hale. Ta je v rámci možností upraveným hokejovým stadionem, který po dobu rekonstrukce zastupuje nádvoří zámku. Lepší řešení se patrně nenabízelo, objekt jistě není tak exkluzivní jako zámecké nádvoří, ani akusticky tak vhodný, drobnou výhodou je, že pojme větší počet diváků. Samotnému představení předcházela zajímavě koncipovaný dramaturgický úvod ve 20 hodin, který pod názvem "ouvertura" tak jako v případě ostatních operních inscenací, probíhal ve hřbitovním kostele sv. Anny.

Za jisté faux pas lze považovat skutečnost, že festivalový program neuvádí v případě Čertovy stěny všechny hlavní postavy, vzhledem k rozsahu a náročnosti rolí zde chybí Katuška, Závíš, Michálek a především Jarek. Snad se jedná jen o grafickou chybu. Inscenace Smetanovy poslední dokončené **oper** byla v **ostravském Národním divadle moravskoslezském** nastudována již v roce 2014 (dirigent Robert Jindra) pro smetanovský cyklus pak došlo k oprášení inscenace v prosinci 2023 v nastudování dirigenta **Marka Šedivého**, aby se pak červnové představení v Litomyšli stalo po deseti letech derniérou.

Režie **ostravské** inscenace se chopil dlouholetý ředitel tamního **divadla** a renomovaný režisér **Jiří Nekvasil**. Jeho uchopení tématu dává najevo, že se námětově nejedná o žádné veledílo, a režie je postavena na étosu Bedřicha Smetany. První dějství sice působí vizuálně rozpačitě až bezradně a "vousatě", například duet Katynky a Jarka, který se děje uprostřed jeviště prostě jen v klišé objetí tenora a sopranistky, postupně však režie získává na nápaditosti: Venkovský lid, který v intencích tradice české opery všude buď křepčí nebo "načuhuje", je v hradních prostorách oddělen od urozených a předních postav díla vytyčovací páskou. Když ji ve vypjatých scénách někdo z lidu překročí, zbrojnoši jej ihned lifrují zpět do sborového rohlíku. (Mimochodem, počet zbrojnošů byl v prvním dějství celí "dva", později se rozšířil na čtyři. Napadá diváka otázka, zda to tak bylo od premiéry, nebo se jedná o zájezdovou verzi?). Krásným režijním nápadem je například okamžik, kdy se Katuška stává Jarkovým snem, což je znázorněno působivým paralelním pohybem během sbírání se ze země. Stejně tak je krásným a relevantním nápadem propojení Voka se samotným Bedřichem Smetanou, na jehož podobizny coby součásti scény Vok cíleně pohlíží v nejniternějších okamžicích. Režii dobře osvěžují menší špilce, jako Rarachův neuvěřitelně rychlý převlek z Beneše do dábelké podoby, nebo posel, který Voka nejprve burleskně třikrát oběhne, než mu předá dopis, purkrabí Michálek demonstrativně rozbíjející talíře, působivé a roztomilé jsou lidmi hrané ovečky, či Beneš, který si natěšen na novou pozici přináší na dřevěném kříži připravený opatský ornát s mitrou. V průběhu inscenace si divák uvědomuje, že si režie a inscenační tým s námětem opery prostě pohrávají, někdy důmyslně, někdy zcela volně. Demonstrují to i některé jevištní prvky – Rarachův svítící meč ze StarWars, či vůbec kostýmy inscenace, u nichž má divák zdánlivě pocit, že jsou výsledkem náhodného hrábnutí do divadelního fundusu. Vesničané jsou oděni v lidovém baroku, zbrojnoši cosi jako z hvězdných válek, Vok – "Čingischán", Rarach prostě univerzální zloduch ala Mefisto, Hedvika po příjezdu na Rožmberk má na hlavě něco, co recenzent nedovede objektivně popsat. Příšery v závěru opery připomínají alpské Krampuse – proč ne? Ve scéně a v lightdesignu tvořeném kontrasty ostrých barevných tónů kostýmy vypadají působivě a kupodivu nikoliv nesourodě (kostýmní výtvarnice Marta Roszkopfová

Závěr inscenace prozrazuje režisérovu lehkou i promyšlenou hru s námětem a legitimizuje to, co v úvodu třeba divák nechápal. Vesničtí muži se promění v pány z 19. století, oděné v šerpách přinášející papírový model Národního **divadla**, který v důsledku vzplane. Za Vokem opět přikvačí posel, tentokrát králův (jehož kostým naznačuje, že si patrně odběhl z Bayreuthu z inscenace Lohengrina). Vok se v důsledku proměňuje v Bedřicha Smetanu a taktovkou uzavírá operu.

Pochválit lze scénu **Davida Baziky**. Základní kulisou jsou šedé profilované desky, tak často viditelné v současných inscenacích kvůli dobrému snoubení se s lightdesignem, mezi nimi vykukují tři polotváře Bedřicha Smetany (ze dvou historických fotografií skladatele). V okamžiku před závěrem opery, kdy se kulisy otočí a tvoří čertovu stěnu přes Vltavu, zaskočí snad diváka, že skalní zeď je koncipována z bílých dlaždic – obraz nešťastné reality Bedřicha Smetany v posledních třech týdnech života – ústav pro

choromyslné – jevištní prvek – alespoň pro autora této recenze okamžik dojetí.

Za hudebním nastudováním inscenace stojí dirigent **Marek Šedivý**, od roku 2020 hudební ředitel **ostravské opery**, představitel mladší generace našich dirigentů, který se úspěšně etabluje jako praktický znalec českého repertoáru (druhým dirigentem obnovené premiéry je obdobně se profilující Josef Kurfiřt). Orchestrální zvuk byl dobře vypracován dynamicky i tempově, posluchač, který je seznámen s interpretační tradicí Čertovy stěny (s historickými nahrávkami) nezdědka na **ostravském** provedení ocenil neodvozený originální přístup dirigenta, který však v globálu neboří smetanovskou interpretační tradici. Nicméně, srovnávat podrobněji živé provedení Čertovy stěny se studiovými nahrávkami by bylo dost nefér, nahrávka nabízí vždy lepší možnost vyladit disproporce, což se této Smetanovy opery týká obzvlášť. Má-li být recenzent hnidopich – neporozuměl dynamickému interpretačnímu záměru pekelného valčíku. Velmi hezky zvukově působil echo efekt signálních trumpet v zadní části hlediště. Limitem litomyšlského provedení byla akustika festivalové haly, i přes solidní zvukový potenciál sólistů byl dirigent nucen orchestr často tišit.

Pěveckému obsazení **ostravské** Čertovy stěny dominoval Jiří Brückler jako Vok z Rožmberka. Pěvec nejen že disponuje zvukově silným barytonem charakteristického tónu, ale jeho projev se vyznačuje mimořádnou pěveckou kulturou, schopností pracovat s energií a budovat fráze – ano, takto má vypadat smetanovský baryton. Velmi dobře si v Litomyšli vedly představitelky všech ženských postav, byť v podstatě všechny byly postaveny do nerovného boje s akustikou a hutnou instrumentací: Veronika Kaiserová Katušku nezpívala, ale Katuškou byla. Kromě tvárného sopránů a opět schopnosti dobře technicky vystavět fráze, naplnit projev potřebnou energií a rytmicko-intonační jistotou, stojí za zmínku její přirozené a uvěřitelné herectví, jemuž sluší právě smetanovské operní dívky (v současnosti např. také znamenité Barče v liberecké Hubičce). Skvělé výkony, charakterizované krásnými hlasy a pěveckou kulturou, předvedly také Anna Nitrová v "kalhotkové roli" Závěš, mimo jiné si výborně poradila s rytmicky náročnou árií, trochu úspornější mohla být v hereckém projevu, a také Hedvika – Veronika Rovná, která v intencích Smetanovy partitury zazářila zvláště v závěru opery během výstavby zdi (a také jistě pro to, že již nemusela mít na hlavě tu věc – viz výše). Četné smetanovské vavříny právem získal tenorista Martin Šrejma, zde v roli Jarka, který si náročností nezadá s Daliborem. Opět je potřeba ocenit kultivovanou práci s krásným, barevně specifickým tónem, vyrovnanost poloh, jistotu výšek. Druhou tenorovou rolí, koncipovanou skladatelem jednoznačně jako komickou, je zde purkrabí Michálek, postava primárně určená zralejším pěvcům, kteří zde ve jménu komiky mohou i tak trochu "trhat kulisy". V těchto intencích si s úlohou výborně poradil Gianluca Zampieri, jemuž lze pochválit také dobrou srozumitelnost, a jako cizinci také úroveň češtiny.

Rarach a Beneš jsou svým způsobem nejcharakterističtějšími postavami Čertovy stěny. S věrolomným a posléze napraveným mnichem Benešem si výborně poradil Martin Gurbal, a to zvláště ve vypjatém třetím dějství, kde se pěvcův sytý bas prosadil ve své naturální přirozenosti. V intencích diskutované nepříznivé akustiky a hutné instrumentace padl černý Petr litomyšlského představení na představitele Raracha, jímž byl Miloš Horák. Pěvec obdařen basem krásné barvy a naturálního projevu vetknul Rarachovi potřebnou zemitost, výborně si poradil s rytmicko-intonační náročností role, byl však nucen v Litomyšli místy postupovat nerovný zápas s orchestrem, který mu – zvláště v rozehraném závěru díla – moc vstříc nevyšel. Otázkou je, do jaké míry by to u této Smetanovy partitury vůbec bylo možné.

Je záhodno ocenit také vynikající výkon operního sboru (sbormistr Jurij Galatenko) který zněl kompaktně a štávnatě, místy se snad projevovala drobná zvuková disproporce ve prospěch ženských hlasů.

Summa Summarum

Nad Smetanovo Čertovo stěnou vždy byly a jsou otazníky, které spočívají zvláště v problematice libreta a v instrumentaci. Nic to však nemění na faktu, že se jedná o dílo mimořádného potenciálu a uhrančivosti, kde kombinace bezmála pitoreskního námětu se zcela existenciálním uchopením ze strany skladatele a jeho mistrovská kompoziční práce činí z Čertovy stěny jedno z nejosobitějších operních děl 19. století. Co na tom, že je to z menší části kouzlo nechtěného – tím spíš jde o směle hozenou rukavici pro interprety. Nekvasilova **ostravská** režie se nesnaží námět ani shodit, ani v něm hledat něco, co v něm není. Toto pojetí jde cestou nejmenšího odporu, ale není hloupé a nepostrádá diváckou atraktivitu, je to jistě nalezení potřebného modu vivendi. Hudební nastudování ctí smetanovskou tradici, odchyluje se od ní jen mírně – proč by také mělo? Pěvecké výkony jsou v rámci možností vynikající, v Litomyšli však značně limitovány akustikou haly. V případě Voka jde i tak o výkon zcela špičkový.

Čertova stěna je nejen "hádankou", ale také interpretačním rébusem, s nímž stojí rozhodně za to si lámat hlavy. Výsledkem může být kouzelný a obohacující umělecký výsledek, jaký **Národní divadlo moravskoslezské** letos nabídlo divákům jubilejního smetanovského festivalu.

Sdílet článek:

URL | <https://www.casopisharmonie.cz/kritiky/certova-stena-v-litomysli/>

« zpět na začátek

Čertova stěna v Litomyšli

28. 6. 2024

Jiří Bartoloměj Sturz

[Kritiky](#), [Svět opery](#)

B. Smetana: Čertova stěna, Národní divadlo moravskoslezské, Smetanova Litomyšl 15. června 2024. Foto: František Renza

Smetanova Litomyšl již dávno nemá přísně akademický charakter jako v dobách Zdeňka Nejedlého. Kontroverzní akademik svého slavného litomyšlského sourodáka mimořádně vyzdvihl a podrobně vědecky zpracoval, ale zároveň Smetanův odkaz ideologicky znásilnil a přispěl tak v obecném povědomí k proměně skladatele v zaprášenou bustu smutného pána. „Nejedlého festival“ se však s léty proměnil a dnes jen kvete – v zámku (pokud není právě v rekonstrukci, jako nyní), v chrámech (hřbitovní nevyjímaje), ve výstavních sálech, v zahradách, v hokejové hale, která v mezích možností zastoupila nádvoří zámku. Smetanova Litomyšl vešla i do ulic a festival se stal v dobrém slova smyslu také „festákem“, který kromě hudební podstaty prezentuje i výtvarnou a literární nabídku. Když se vyvede počasí, není snad v našich historických městech příjemnějšího místa, než zahrada zdejší někdejší piaristické koleje, hlavní to dějiště bohatého doprovodného programu.

Základem festivalové nabídky je tradičně Smetanova operní tvorba. Ve světle Roku české hudby a dvojitého jubilea nepopiratelné zakladatelské osobnosti moderní české národní hudby nepřekvapí, že v provedení více tuzemských souborů zazněl letos v Litomyšli celý smetanovský operní cyklus.

Autor této recenze s potěšením shlédl poslední dokončenou operu z mistrova pera – **Čertovu stěnu**, v sobotu 15. června, v provedení ostravského **Národního divadla moravskoslezského**.

B. Smetana: Čertova stěna, Národní divadlo moravskoslezské, Smetanova Litomyšl 15. června 2024. Foto: František Renza

„Causa Čertova stěna“

Bedřich Smetana o své osmé opeře, a třetí kterou dokončil v Jabkenicích jako neslyšící, napsal: „*Moje opera bude hádankou pro mnohého kritika*„. Dlužno dodat, že hádankou je dosud pro mnohého interpreta. Není snad v operní literatuře 19. století hudebně-dramatického díla, které by nás více utvrzovalo v přesvědčení, že když si spolu „sedne“ dramatická podstata textu s hudbou a když jsou tyto složky ve šťastné konjunkci protaveny, tak v podstatě nezáleží na tom, zda libreto jako celek disponuje nějakou alespoň průměrnou literární úrovní. Libretistku **Elišku Krásnohorskou** pojila se Smetanou spolupráce již na dvou předchozích operách, Hubičce a Tajemství, skladatel se rovněž zabýval jejím zpracováním Večera tříkrálového, ergo Violou, k níž se vrátil až ve stádiu pokročilé nemoci a opera zůstala torzem. Ačkoliv byl Smetana v těchto letech opakovaně konfrontován s návrhy vyměnit svou libretistku za někoho literárně obdařenějšího (celkem relevantně tyto návrhy zaznívaly od estetika Otakara Hostinského), neslyšící skladatel v introvertnějších letech své hluchoty oceňoval na Krásnohorské zpěvnost veršů, kvalitní jazykové zpracování i relativní ochotu a operativnost v úpravách. Libretistka si navíc získala přízeň Smetany tím, že přímo cílila k niterným tužbám stárnoucího nemocného muže – není náhodou, že leitmotivem libret tří

„jabkenických oper“ je pozdní milostné štěstí. V Hubičce je prožíval vdovec Lukáš, v Tajemství vdovec Kalina a v Čertově stěně, která v intencích typové rozdílnosti všech Smetanových oper poprvé nabízí pověst pohádkových rysů, je jím skutečná historická postava ze 13. století Vok I. z Rožmberka, zakladatel cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě.

Vokovi v operním podání se navzdory společenskému postavení i mužné vizáži nedaří získat adekvátní nevěstu, neboť zdejší kněz Beneš jej u všech potenciálních partnerek pomlouvá (jakým způsobem, to libreto nesděljuje), aby v důsledku Vok zesnul bez dědice a vše shráblo vyšebrodské opatství, na něž má být Beneš dosazen. Hříšné knězovo jednání však vyvolá na zem Raracha – d'ábla, který se převtěluje v Beneše a v mnišském rouše vplétá do sítí i další osoby po boku pana Voka, zvláště věrného panoše Jarka. Ten ukvapeně přísahá, že se sám odříká milostného štěstí, dokud se jeho pán neožení a uvede tak do nešťastné situace svou milou Katušku, dceru purkrabího Michálka. Do všeobecného víru emocí přináší posel zprávu o skonu paní ze Schauenbergu, osudové ženy Vokova mládí, která mu na smrtelné posteli svěřila do péče svou mladou dceru Hedviku. V přítomnosti mladého šlechtice Závíše (snad se má jednat o Závíše z Falkenštejna) se Vok svěří, že žádnou jinou ženu nemiloval více (arie *Jen jediná mne ženy krásná tvář tak dojala*). Závíš správně usoudí, jak by se to mohlo dál vyvíjet: „...a zdědila-li dcera matky tvář a vzejde-li Ti z jejich očí zář...“ Poté, kdy Závíš mladou krásnou Hedviku dopraví na Rožmberk, shledá Vok, že je skutečně „celá maminka“, což v něm probudí nové touhy. Poněkud nejasně ponoukán Rarachem však nabude dojmu, že si Hedvika musí nutně vybrat půvabného Závíše a že on opět dostane košem. V návalu emocí se rozhodne odejít do kláštera, který „nad brodem hradím“. Když jej všichni přesvědčují, že je to ukvapené a Hedvika po něm evidentně zmírá touhou, rozhodne se pro „zadní vrátka“, že když si pro něho nějaká dívka dojde do kláštera, stane se jeho ženou (co kdyby to byla přeci jen Hedvika?) Kněz Beneš si uvědomí, co vše natropil hamižnou touhou po opatském rouchu a vyzpovídá se Bohu v přítomnosti purkrabího Michálka (neboť není v kraji jiného kněze) a získá tím opět převahu nad Rarachem. Ten v obavě před operním happyendem povolá všemožné podzemní nestvůry i „*lůzu divokou z pod rovů hovicí za zdmi si hřbitovů*“ a v bouři živlů zahájí s nimi výstavbu „čertovy stěny“ – defacto ráze přes Vltavu, která má odkloněním toku zaplavit klášter a zhubit v něm Voka i vše živé. Před tím ještě stačí rozehnat venkovskou scénu v níž mladí muži hubují svá děvčata, která se nevěrně vypravila v noci za Vokem, aby si vybral jednu z nich. K hrůznému divadlu na Vltavě, kde v hromech a blecích roste do výše zkázyplná čertova stěna, doběhnou postupně všichni aktéři opery. Jako první je tam Hedvika, které se pak Jarek marně snaží zabránit, aby se vrhla přes d'ábelskou hráz varovat milovaného Voka (...*toť úkol nad tvé síly*). Ona se však neohroženě vrhne za Vokem ve chvíli, kdy kněz Beneš konečně v nabyté duchovní autoritě zahání Raracha i jeho pekelné služebnictvo. Zeď se hroučí, a celá hrůznost mizí jak pod čarovným proutkem. Divoké žestě vystřídá harfa značící opět klidný tok Vltavy. Hedvika se ocitá v náručí Voka, Katuška v oběti Jarka, ostatní dvořané včetně obecného lidu blaženému opojení přihlížejí. Do této atmosféry v samém závěru opery ještě vstoupí žest'ové intrády, neboť právě přijíždí poslové krále Přemysla, a oznamují Vokovi, že byl ustanoven hejtmanem „*Rakous, Štýrska, Korutan*“. Hedvika Voka ujišťuje, že jej bude následovat co manželka... Happyend byl nevyhnutelný.

Ačkoliv libretistka velkým dramatickým talentem neoplyvala, v tomto případě je řada nejasností i nelogičností v libretu výsledkem většího angažmá v úpravách ze strany skladatele. Bedřich Smetana se více než na logiku celku soustředil na duševní rozpoložení a dramatický potenciál jednotlivých postav, byť motivace jejich jednání je pro diváka místy nepochopitelná. Na druhou stranu zde vznikl prostor pro vyniknutí specifického kouzla nechtěného, jímž Čertova stěna získala zvláštní kolorit stojící na pomezí naivní lidové pověsti a romantického eposu. Divák je buď nucen si mnohé domýšlet, což není tak složité vzhledem

k báchorcovité povaze námětu, anebo, literární celek nemusí vůbec řešit, ale může se nechat prostě jen unášet hudebně-dramatickým proudem díla – zde vězí jádro uhrančivosti Čertovy stěny. Bedřich Smetana navzdory rozporuplnosti libreta vložil do díla prostřednictvím hudby hlubokou osobní zповěď a sám se promítnul do toužícího stárnoucího Voka, stejně jako v postavě Raracha prezentoval plíživý příznak vlastní choroby. Dílo je vyvrcholením Smetanovy osobité harmonické práce charakteristické užíváním zvětšeného a zmenšeného trojzvuku, v leitmotivu Raracha například poprvé v operní literatuře užívá sled tří zvětšených kvintakordů, vůbec v mnoha ohledech zde skladatel, jenž vyrostl z měšťanského biedermeieru první poloviny 19. století pozoruhodně předjímá hudební vývoj 20. století. Syntéza podivného, a přeci charakteristického libreta tak přinesla v opeře zcela originální plody v podobě dvojzpěvů vysokých basů – Raracha a Beneše, mistrovsky vystavěných árií, plně však vestavěných do prokomponovaného celku díla i velkolepých ansámbľů. Dílo oplývá množstvím působivých kontrastů, např. vedle sebe stojících a zcela odlišných velkých árií Jarka a Raracha. Strhující jsou závěrečné scény, v nichž je stavěna stěna, za zvuku podivného pitoreskního valčíku příšer a dramatického zpěvu Raracha charakterizovaného střídáním metrických figur a hutnou instrumentací s výrazným podílem žesťů. Instrumentace je vůbec komplikovaným tématem v díle Bedřicha Smetany. Nelze snad říct, že by ji ve vrcholných fázích operní tvorby vyloženě neovládal, avšak soustředěním se na hudebně-výrazovou složku nezřídka pomíjel jistou praktičnost, obecně náročné jsou party smyčců, hutná instrumentace působí často problém zpěvákům. V případě tří autorem neslyšených oper pak vstoupily do hry na jednu stranu mimořádná niternost a vroucnost tvorby, na druhou stranu také prohlubující se izolovanost, která se odrazila v některých praktických otázkách kompozice. To vše se přirozeně vždy promítlo do konkrétních interpretací, nejinak tomu je v prezentované inscenaci ostravské.

Ostravská inscenace v Litomyšli

Litomyšlské provedení Čertovy stěny proběhlo v sobotu 15. června ve 21 hodin ve festivalové hale. Ta je v rámci možností upraveným hokejovým stadionem, který po dobu rekonstrukce zastupuje nádvoří zámku. Lepší řešení se patrně nenabízelo, objekt jistě není tak exkluzivní jako zámecké nádvoří, ani akusticky tak vhodný, drobnou výhodou je, že pojme větší počet diváků. Samotnému představení předcházela zajímavě koncipovaný dramaturgický úvod ve 20 hodin, který pod názvem „ouvertura“ tak jako v případě ostatních operních inscenací, probíhal ve hřbitovním kostele sv. Anny.

Za jisté faux pas lze považovat skutečnost, že festivalový program neuvádí v případě Čertovy stěny všechny hlavní postavy, vzhledem k rozsahu a náročnosti rolí zde chybí Katuška, Závíš, Michálek a především Jarek. Snad se jedná jen o grafickou chybu.

Inscenace Smetanovy poslední dokončené opery byla v ostravském Národním divadle moravskoslezském nastudována již v roce 2014 (dirigent Robert Jindra) pro smetanovský cyklus pak došlo k oprášení inscenace v prosinci 2023 v nastudování dirigenta **Marka Šedivého**, aby se pak červnové představení v Litomyšli stalo po deseti letech derniérou.

B. Smetana: Čertova stěna, Národní divadlo moravskoslezské, Smetanova Litomyšl 15. června 2024. Foto: František Renza

Režie ostravské inscenace se chopil dlouholetý ředitel tamního divadla a renomovaný režisér **Jiří Nekvasil**. Jeho uchopení tématu dává najevo, že se námětově nejedná o žádné veledílo, a režie je postavena na étosu Bedřicha Smetany. První dějství sice působí vizuálně rozpačitě až

bezradně a „vousatě“, například duet Katynky a Jarka, který se děje uprostřed jeviště prostě jen v klíše objetí tenora a sopranistky, postupně však režie získává na nápaditosti: Venkovský lid, který v intencích tradice české opery všude buď křepčí nebo „načuhuje“, je v hradních prostorách oddělen od urozených a předních postav díla vytyčovací páskou. Když ji ve vypjatých scénách někdo z lidu překročí, zbrojnoši jej ihned lifrují zpět do sborového rohlíku. (Mimochodem, počet zbrojnošů byl v prvním dějství celí „dva“, později se rozšířil na čtyři. Napadá diváka otázka, zda to tak bylo od premiéry, nebo se jedná o zájezdovou verzi?). Krásným režijním nápadem je například okamžik, kdy se Katuška stává Jarkovým snem, což je znázorněno působivým paralelním pohybem během sbírání se ze země. Stejně tak je krásným a relevantním nápadem propojení Voka se samotným Bedřichem Smetanou, na jehož podobizny coby součásti scény Vok cíleně pohlíží v nejniternějších okamžicích. Režii dobře osvěžují menší špílce, jako Rarachův neuvěřitelně rychlý převlek z Beneše do ďábelské podoby, nebo posel, který Voka nejprve burleskně třikrát oběhne, než mu předá dopis, purkrabí Michálek demonstrativně rozbíjející talíře, působivé a roztomilé jsou lidmi hrané ovečky, či Beneš, který si natěšen na novou pozici přináší na dřevěném kříži připravený opatský ornát s mitrou. V průběhu inscenace si divák uvědomuje, že si režie a inscenační tým s námětem opery prostě pohrávají, někdy důmyslně, někdy zcela volně. Demonstrují to i některé jevištní prvky – Rarachův svítící meč ze StarWars, či vůbec kostýmy inscenace, u nichž má divák zdánlivě pocit, že jsou výsledkem náhodného hrábnutí do divadelního fundusu. Vesničané jsou oděni v lidovém baroku, zbrojnoši cosi jako z hvězdných válek, Vok – „Čingischán“, Rarach prostě univerzální zloduch ala Mefisto, Hedvika po příjezdu na Rožmberk má na hlavě něco, co recenzent nedovede objektivně popsat. Příšery v závěru opery připomínají alpské Krampuse – proč ne? Ve scéně a v lightdesignu tvořeném kontrasty ostrých barevných tónů kostýmy vypadají působivě a kupodivu nikoliv nesourodě (kostýmní výtvarnice **Marta Roszkopfová**).

B. Smetana: Čertova stěna, Národní divadlo moravskoslezské, Smetanova Litomyšl 15. června 2024. Foto: František Renza

Závěr inscenace prozrazuje režisérovu lehkou i promyšlenou hru s námětem a legitimizuje to, co v úvodu třeba divák nechápal. Vesničtí muži se promění v pány z 19. století, oděné v šerpách přinášející papírový model Národního divadla, který v důsledku vzplane. Za Vokem opět přikvačí posel, tentokrát králův (jehož kostým naznačuje, že si patrně odběhl z Bayreuthu z inscenace Lohengrina). Vok se v důsledku proměňuje v Bedřicha Smetanu a taktovkou uzavírá operu.

Pochválit lze scénu **Davidu Baziky**. Základní kulisou jsou šedé profilované desky, tak často viditelné v současných inscenacích kvůli dobrému snoubení se s lightdesignem, mezi nimi vykukují tři polotváře Bedřicha Smetany (ze dvou historických fotografií skladatele). V okamžiku před závěrem opery, kdy se kulisy otočí a tvoří čertovu stěnu přes Vltavu, zaskočí snad diváka, že skalní zeď je koncipována z bílých dlaždic – obraz nešťastné reality Bedřicha Smetany v posledních třech týdnech života – ústav pro choromyslné – jevištní prvek – alespoň pro autora této recenze okamžik dojetí.

Za hudebním nastudováním inscenace stojí dirigent Marek Šedivý, od roku 2020 hudební ředitel ostravské opery, představitel mladší generace našich dirigentů, který se úspěšně etabluje jako praktický znalec českého repertoáru (druhým dirigentem obnovené premiéry je obdobně se profilující Josef Kurfírt). Orchestrální zvuk byl dobře vypracován dynamicky i tempově, posluchač, který je seznámen s interpretační tradicí Čertovy stěny (s historickými nahrávkami) nezřídka na ostravském provedení ocenil neodvozený originální přístup

dirigenta, který však v globálu neboří smetanovskou interpretační tradici. Nicméně, srovnávat podrobněji živé provedení Čertovy stěny se studiovými nahrávkami by bylo dost nefér, nahrávka nabízí vždy lepší možnost vyladit disproporce, což se této Smetanovy opery týká obzvlášť. Má-li být recenzent hnidopich – neporozuměl dynamickému interpretačnímu záměru pekelného valčíku. Velmi hezky zvukově působil echo efekt signálních trumpet v zadní části hlediště. Limitem litomyšlského provedení byla akustika festivalové haly, i přes solidní zvukový potenciál sólistů byl dirigent nucen orchestr často tišit.

B. Smetana: Čertova stěna, Národní divadlo moravskoslezské, Smetanova Litomyšl 15. června 2024. Foto: František Renza

B. Smetana: Čertova stěna, Národní divadlo moravskoslezské, Smetanova Litomyšl 15. června 2024. Foto: František Renza

Pěveckému obsazení ostravské Čertovy stěny dominoval **Jiří Brückler** jako Vok z Rožmberka. Pěvec nejen že disponuje zvukově silným barytonem charakteristického tónu, ale jeho projev se vyznačuje mimořádnou pěveckou kulturou, schopností pracovat s energií a budovat fráze – ano, takto má vypadat smetanovský baryton. Velmi dobře si v Litomyšli vedly představitelky všech ženských postav, byť v podstatě všechny byly postaveny do nerovného boje s akustikou a hutnou instrumentací: **Veronika Kaiserová** Katušku nezpívala, ale Katuškou byla. Kromě tvárného sopránu a opět schopnosti dobře technicky vystavět fráze, naplnit projev potřebnou energií a rytmicko-intonační jistotou, stojí za zmínku její přirozené a uvěřitelné herectví, jemuž sluší právě smetanovské operní dívky (v současnosti např. také znamenité Barče v liberecké Hubičce). Skvělé výkony, charakterizované krásnými hlasy a pěveckou kulturou, předvedly také **Anna Nitrová** v „kalhotkové roli“ Závěše, mimo jiné si výborně poradila s rytmicky náročnou árií, trochu úspornější mohla být v hereckém projevu, a také Hedvika – **Veronika Rovná**, která v intencích Smetanovy partitury zazářila zvláště v závěru opery během výstavby zdi (a také jistě pro to, že již nemusela mít na hlavě tu věc – viz výše). Četné smetanovské vavříny právem získal tenorista **Martin Šrejma**, zde v roli Jarka, který si náročností nezadá s Daliborem. Opět je potřeba ocenit kultivovanou práci s krásným, barevně specifickým tónem, vyrovnanost poloh, jistotu výšek. Druhou tenorovou rolí, koncipovanou skladatelem jednoznačně jako komickou, je zde purkrabí Michálek, postava primárně určená zralejším pěvcům, kteří zde ve jménu komiky mohou i tak trochu „trhat kulisy“. V těchto intencích si s úlohou výborně poradil **Gianluca Zampieri**, jemuž lze pochválit také dobrou srozumitelnost, a jako cizinci také úroveň češtiny.

B. Smetana: Čertova stěna, Národní divadlo moravskoslezské, Smetanova Litomyšl 15. června 2024. Foto: František Renza

Rarach a Beneš jsou svým způsobem nejcharakterističtějšími postavami Čertovy stěny. S věrolomným a posléze napraveným mnichem Benešem si výborně poradil **Martin Gurbaľ**, a to zvláště ve vypjatém třetím dějství, kde se pěvec sytý bas prosadil ve své naturální přirozenosti. V intencích diskutované nepříznivé akustiky a hutné instrumentace padl černý Petr litomyšlského představení na představitele Raracha, jímž byl **Miloš Horák**. Pěvec obdařen basem krásné barvy a naturálního projevu vetknul Rarachovi potřebnou zemitost, výborně si poradil s rytmicko-intonační náročností role, byl však nucen v Litomyšli místy postupovat nerovný zápas s orchestrem, který mu – zvláště v rozehraném závěru díla – moc vstříc nevyšel. Otázkou je, do jaké míry by to u této Smetanovy partitury vůbec bylo možné.

Je záhodno ocenit také vynikající výkon operního sboru (sbormistr **Jurij Galatenko**) který zněl kompaktně a šťavnatě, místy se snad projevovala drobná zvuková disproporce ve prospěch ženských hlasů.

Summa Summarum

Nad Smetanovo Čertovo stěnou vždy byly a jsou otazníky, které spočívají zvláště v problematice libreta a v instrumentaci. Nic to však nemění na faktu, že se jedná o dílo mimořádného potenciálu a uhrančivosti, kde kombinace bezmála pitoreskního námětu se zcela existenciálním uchopením ze strany skladatele a jeho mistrovská kompoziční práce činí z Čertovy stěny jedno z nejosobitějších operních děl 19. století. Co na tom, že je to z menší části kouzlo nechtěného – tím spíš jde o směle hozenou rukavici pro interprety.

Nekvasilova ostravská režie se nesnaží námět ani shodit, ani v něm hledat něco, co v něm není. Toto pojetí jde cestou nejmenšího odporu, ale není hloupé a nepostrádá diváckou atraktivitu, je to jistě nalezení potřebného modu vivendi. Hudební nastudování ctí smetanovskou tradici, odchyluje se od ní jen mírně – proč by také mělo? Pěvecké výkony jsou v rámci možností vynikající, v Litomyšli však značně limitovány akustikou haly. V případě Voka jde i tak o výkon zcela špičkový.

Čertova stěna je nejen „hádankou“, ale také interpretačním rébusem, s nímž stojí rozhodně za to si lámat hlavy. Výsledkem může být kouzelný a obohacující umělecký výsledek, jaký Národní divadlo moravskoslezské letos nabídlo divákům jubilejního smetanovského festivalu.

B. Smetana: Čertova stěna, Národní divadlo moravskoslezské, Smetanova Litomyšl 15. června 2024. Foto: František Renza

Štítky: [Anna Nitrová](#), [Bedřich Smetana](#), [Čertova stěna](#), [David Bazika](#), [Gianluca Zampieri](#), [Jiří Brückler](#), [Jiří Nekvasil](#), [Jurij Galatenko](#), [Marek Šedivý](#), [Marta Roszkopfová](#), [Martin Gurbal](#), [Martin Šrejma](#), [Miloš Horák](#), [Národní divadlo moravskoslezské](#), [Rok české hudby](#), [Smetanova Litomyšl](#), [Veronika Kaiserová](#), [Veronika Rovná](#)